

Весна Половина*
Зорка Кашић**
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Факултет за специјалну
едукацију и рехабилитацију

УДК
811.163.41'373.7
ДОИ
<https://doi.org/10.18485/analiff.2017.29.1.8>

СИНХРОНИЈСКА АНАЛИЗА УПОТРЕБЕ И ФУНКЦИЈА ПОСЛОВИЦА И ИЗРЕКА

Богата литература о пословицама и изрекама претежно се бавила анализом језика пословица, њиховим настанком, културолошким сличностима и разликама међу језицима, варијантама пословица у времену и простору, а тек у релативно новије време њиховом реалном употребом у одређеној језичкој заједници. Циљ нашег рада је да размотримо два могућа приступа изучавању савремене употребе и функција пословица: путем анкете и корпусне анализе. Одабравши један број пословица из Вуковог времена направљена је анкета чији је циљ био да се утврди разумевање значења изрека код данашњих одраслих младих говорника српског језика, увид у комуникативне ситуације у којима би се изреке могле употребити, и да ли постоје индикације о регионалним комуникативним моделима у њиховом разумевању и употреби. Потом је анализирано присуство тих пословица у доступним корпусима српског језика, како би се утврдило да ли се оне реално употребљавају и данас и какву им улогу дају говорници. Резултати показују да и данас постоји делимично разумевање изрека, али се углавном користе спорадично и примењују на савремене урбане ситуације и ситуације из личног искуства, тумаче данашњом лексиком, али и да постоје регионални комуникативни модели, као и да слика реалне употребе кроз анализу корпуса показује углавном сличне, али не и идентичне односе у погледу потпуног и делимичног разумевања и употребе истраживаних изрека. Наше истраживање показује не само предности и недостатке оваквих техника испитивања у осветљавању савремене употребе изрека и пословица већ указује на које начине могу допринети нашој спознаји о неким аспектима дијахронијског погледа на њихово преживљавање.

Кључне речи: пословица, корпус, анкета, српски језик

---

* polovina.v@gmail.com;
** zorkakasic@gmail.com

Увод. Пословице као језички искази, кратке народне књижевне форме, 'микротекстови, биле су предметом истраживања већ стотинама година. Паремологија и паремеографија су посебне дисциплине у оквиру савремене лингвистике, па и науке о књижевности и култури, чији су основни предмет истраживања управо пословице, али и њима сродне појаве, које се углавном могу сврстати у вишечлане лексичке изразе; то су идиоми (фраземи, фразеологизми), терминолошке синтагме, устаљени спојеви речи (колокације, везане групе речи), окамењени (фосилни) изрази, максиме, крилатице, наводи (цитати), слогани, итд. О интердисциплинарности која се подразумева у истраживањима оваквих и сличних појава говори и Рајна Драгићевић (Драгићевић, 2010), показујући, на случају вербалних асоцијација, важност лингвокултуролошког приступа лексици.

На ком ће се плану, синтагматском или парадигматском, терминолингвистичком, лексиколошком, паремолошком, или текстуалном, пословице посматрати, зависи често од тога шта се истражује, од теоријског приступа, али и од филолошке традиције и сл. Тако ће се у паремолошким збиркама често наћи примери који се могу приписати не само једном већ и неколиким типовима ових израза, што делом произлази из њихове природе, а делом и због недовољно прецизираних критерија којима су се руководили приређивачи и скупљачи. С обзиром да наше истраживање почива на одбиру од 16 пословица, чији статус није проблематичан у том смислу, ми се нећемо даље бавити овим недостатком стриктног разграничења између типова вишечланих израза, већ само истаћи оно што је теоријски битно за нашу тему.

Ипак, нека обележја пословица, која често истичу у литератури о пословицама, потребно је да наведемо у овом уводу.

С обзиром да је настанак и историјат пословица једна од веома заступљених тема паремологије, данас је добро познато да су неке пословице настале још у античка времена или из религиозних светих списа: *Једна ласџа не чини њролеће, Ко друјоме јаму коџа, сам ће у њу њасџи, Пас који лаје не уједа* и сл. Да ли због утицаја културе или религије, свеједно је, оне су посведочене у десетинама језика (Mieder, 2004, стр. 11), те су постале део народних традиција у многим културама. Наравно, говори се и о регионалним и националним варијацијама (Афричка пословица: *Лав који риче не убија гивљач – A roaring lion kills no game* – на енглеском, свакако је јасна варијација пословице „Пас који

лаје не уједа“). Штавише, за пословице се или каже да су изразито културно обележене или да су обележје народне културе, чиме се истиче њихова специфичност, или се истиче њихова универзалност. Овај други став налазимо рецимо код Чемпиона (Champion, 1966): *“Proverbial wisdom is exactly the same all the world over, [...] Fundamentally, psychologically, they [men] are the same, oriental or accidental, pigmental or white; love, hunger, and fear are the basic factors that rule mankind, primitive or cultured; factors uninfluenced by environment or civilization.* И заиста, тематски и садржински гледано, као историјске, временске, етничке, етичке, дијалошке, медицинске, и сл., све пословице се баве оним што је важно за човека, категоризују и вреднују појаве, па су и разлике више на нивоу реалија на које се ослањају него по општим судовима. Ово је свакако један од разлога што неке пословице које први пут чујемо тежимо да протумачимо, углавном, мада не увек, успешно. То ће показати и резултати нашег истраживања.

Другим речима, употреба и постојаност пословица, која, како сви признају, може да се мења током времена и то у зависности од промена у човековој средини, у друштву, технологији и сл. подразумева стална истраживања њихове реалне употребе у комуникацији, што није једноставан задатак. Зашто неке опстају и имају ширу употребу, док неке нестају полако? Неки разлози су очити.

Очите језичке разлоге налазимо рецимо, не нужно у данас непознатим „реалијама“, већ и у застарелој лексици. У својем значајном делу о пословицама у српском језику, Јовановић Симић наводи примере таквих пословица из Вукове збирке: *Мјешина туста љава њусџа (њусџа = “дебео“); Боља је мршава њојодба нејо претила њравда; Ко с вашкама сјава, најџуни се буха (вашка – турцизам, у значењу “пас”) Лажаџ и скупаџ лако се њојоде, (скупаџ у значењу „шкрт“)* (Јовановић, 2006, стр. 939).

Други разлог који бисмо могли навести је чињеница да пословице често обилују фигуративним значењима. Док се појединачне лексеме (за сродство, боје и сл.) прве почињу усвајати у матерњем и страном језику још од најранијих стадијума, фразеологизми, и још више пословице, не уче се нити усвајају од почетка, а један од разлога је управо њихова специфична форма и семантика – наиме, дете није у стању у првим годинама усвајања матерњег језика да разуме фигуративан, метафорички израз који је често врло јасно у основи

фразеологизама и других вишечланих израза. С друге стране, управо поетизована форма пословица, не само због фигура значења, већ са стилским обележјима због којих се представљају и као кратке уметничке фолклорне форме, дакле - ритма, риме, алитерације и асонанције, синтаксичког паралелизма, парадокса, ироније, игре речи, и сл., основни је разлог што се пословицама приписује функција „оживљавања“ и „експресивности“ комуникације. Засхваљујући томе, оне су „упечатљивије“ и лакше се памте.

С обзиром да садржински пословице (као и неке друге фолклорне форме) уопштавају ситуације или сплетове ситуација, битне за човека, а та уопштавања се сматрају (у народу) општеприхваћеним ставовима, истиче се често њихова дидактичка функција. Оне уздижу врлине, вредноћу, чистоту, исмевају лењост, снобизам, неморал, итд. Старија генерација подучава децу да не краду, не лажу, и сл. Због тога се често њима посвећује посебна пажња у настави матерњег језика. Поред ове функције, приписују им се, рецимо, и рефлективна. Психолошки се помоћу пословица рационализује нека проблематична ситуација, користи се аналогија као когнитивни процес и тако ублажавају социјални конфликти, незадовољство појединца, и сл. Својом поетском формом пословице дају боју, живост, али служе и као когнитивна и реторичка средства у “правном” језику, код доношења одлука, за истицање закључка, да би се извели неки говорни чинови попут упозорења, охрабривања и други.

Са аспекта превођења и учења страног језика, пословице представљају такође важан део кутуролошких и језичких питања, јер се и у преводима, па и у савладавњу вештина комуникације на страном језику, пословице могу јавити, често чак у скраћеном облику, припадају општем знању језика којим влада изворни говорник, док преводилац или ученик је не познају, те им то може бити проблем. Стога су многи сматрали да се одређеним минималним фондом пословица (наравно и других сличних израза) мора овладати како би се успешно преводило или досегао одређени степен знања страног језика.

С обзиром да се паремиолошки минимум или честа употребе једног броја пословица постављају као темељ оваквих методичких поступака у настави матерњег или страног језика, потребно их је што поузданије одредити. Два су основна приступа. За први, којим се на основу анкета и интервјуа утврђује које су пословице општепознате у једној језичкој заједници, најзаслужнији је, и незаобилазан, Л. Г. Пер-

мјаков. Према Е.Е. Иванову, (2009) у оквиру структуралне паремиологије Л.Г. Пермјакова, утврђено је да минимални број општепознатих паремија износи 300, док максимални број често употребљених пословица не прелази бројку од 500. Пермјаков је то утврдио путем „експеримента“, који се спровео у две етапе. Најпре информантима понудио 1494 паремије са задатком да одговоре колико им је позната свака од њих, а потом је одабрано 538 исказа који су били непотпуни, те их је требало довршити. На пример, *Сказано - ?...* (*Сказано – сгелано*); *Тише едеши - ?...* (*Тише едеши - даљше будеш*). (Иванов, 2009, 37). Испитаника је било око 250.

Међутим такав поступак, према Иванову (2009), има своје недостатке. Избор паремија је био субјективан, истраживачев списак, затим територијално ограничен на Москву и њену околину, а информанти пажљиво бирани. Последица тога је била да се неке познате пословице (*Хороша Маиа, да не наши*) нису нашле у списку општепознатих, а увршћене су неке (нпр. *Ней розы без шийов*) за које аутор није сигран да су општепознате код Руса. Осим тога, занемарена је дијахронијска димензија, јер је Пермјаков утврдио минимум за другу половину двадесетог века, што искључује екстралингвистичке факторе (културне приоритете одговарајуће епохе, утицај разних социјалних и демографских катаклизми, смене погледа на свет и сл.) (Иванов, 2009, 137-139). Међутим, и сам аутор овог приказа не пружа доказе о томе да су неке заиста општепознате, те се ова врста критике, о „субјективности“ одбира пословица може применити и на друге ауторе.

Други поступак одређивања општепознатости пословица базира се на истраживањима корпуса одређеног језика. Чермак (Џермак, 1998), жели да упореди резултате претходног испитивања на основу велике анкете Ф. Шиндлера (Schindler, 1993), утврдио „паремиолошки минимум“ за чешки језик (од 99 пословица), са „стварном употребом“ на корпусу чешког језика, који износи око 23 милиона речи-токена. Утврдио је да се јављају 284 пословица у том корпусу. Нека битна методолошка ограничења свог истраживања је назначио сам Чермак. Прво, да се ради о употреби више у смислу продукције језичке, а не рецепције, јер су корпуси типично, па и онај на који се он ослања, састављени од малог броја говорника/аутора, односно углавном новинара и књижевника који се путем штампаних медија обраћају далеко бројнијој публици. Друго, иако тако експлицитно не каже, ова-

кав тип текстова повлачи за собом и питање када је пословица типично употребљена. Да ли постоји разлика између типичне пословице у афирмативном облику или директивне пословица. Да ли се ради о типичним, „пословичким“ употребама пословица ако су оне употребљене као наслови (новина, филмова, слика, опера и сл.), као питања у квизовима (када се тражи одговор такмичара о значењу пословица), па и у рекламама? По Чермаку, то се не може сматрати типичном употребом пословица. Заправо, чак и ако пословица уводи неко објашњење ситуације, ако је употребљена као цитат, или даје име неком од секвенци у описивању ситуације, све су то мање типичне употребе пословице. По њему типична употреба пословице је на крају релевантног дела текста, када она означава уопштену ситуацију, апстрахујући оно што је описано као релевантна ситуација у претходном тексту (Џермак, 1998, 37-39).

Ова два типа истраживања, путем анкете и путем анализе у корпусу, основа су нашег тарагања за разумевањем савремене употребе пословица. У првом делу савремено, синхронизовано познавање пословица испитивали смо путем анкете, док смо у другом делу анализирали појавне облике пословица у корпусу српског језика.

Анкетно истраживање

Одбир пословица. У овај део нашег истраживања узели смо укупно 16 пословица за које смо сматрали да су типичне пословице, бицентричне у већини случајева, али у сваком случају сматрали смо да се ниједна од њих не може сврстати у афоризам, цитат, крилатицу, бар не са становишта савременог говорника. Већина има и друга типична обележја пословица: поетску форму (било риму, било неку другу формалну фигуру), значењске фигуре (метафору, хиперболу, контрасте, и сл.), свака може да генерализује низ ситуација, нема потпуно непознатих речи, иако има архаичних¹. Све доле наведене пословице су изабране из Вукове збирке пословица.

---

¹ Свакако да ту не би долазиле у обзир пословице типа: „Сваки братац себи за ужитак, а Крајини шипак“, коју наводи Марија Клеут, 1999, као застарелу и непознату реалију, насталу поводом историјског догађаја 1751., а забележену у збирци пословица из 1807, Јована Мушкатировића.

1. *Трпјеж и крпјеж грже њо свијетѡа.*
2. *Тиха вода бријеј рони.*
3. *С ѡуђа аѡа усред блаѡа.*
4. *Слаѡка смоква ѡреко ѡлоѡа.*
5. *Сјетѡила се ѡреља куђеље уочи неђеље.*
6. *Све ће биѡи до у ѡосе брада.*
7. *Сад јаја какођу, а кокоши ћуѡе.*
8. *Оѡиѡао је сѡид у зиг.*
9. *Од немађа ѡврђеј ѡрада нема.*
10. *Немоѡше ѡједоше, а некћеше све ѡѡише.*
11. *На соколу је мало меса.*
12. *На сирѡиѡѡа свакоме је лака рука.*
13. *Малена је ѡица ѡрејелица, ал умори кођа и јунака.*
14. *Лавица једно окоѡи, али лава.*
15. *Кућни је ѡраѡ највеђа ѡланина.*
16. *Ко у небо ѡљује, на образ му ѡага.*

Основни циљ овог дела истраживања је био да се обави пробно, пилот истраживање о разумевању значења изрека из Вуковог времена код данашњих одраслих младих говорника српског језика. У анкети је учествовало 100 студената Београдског универзитета (нису студенти филологије) који су претходне школе завршили на језичком подручју штокавског наречја, и то претежно из различитих места у Србији, Црној Гори, Босни и Херцеговини: Бачка Топола, Бања Лука, Београд, Бор, Будва, Чачак, Ћуприја, Горњи Милановац, Гроцка, Хан Пијесак, Ивањица, Јагодина, Кикинда, Косовска Каменица, Косовска Митровица, Котор, Крагујевац, Краљево, Крушевац, Лазаревац, Лебане, Лесковац, Љубовија, Лозница, Мркоњић Град, Ниш, Нови Кнежевац, Нови Пазар, Нови Сад, Панчево, Петровац на Млави, Подгорица, Пожаревац, Пожега, Прокупље, Рашка, Руски Крстур, Шабац, Шипово, Сјеница, Сокобања, Сомбор, Штрпце, Суботица, Трстеник, Ужице, Ваљево, Вараждин, Велика Плана, Велико Градиште, Врање, Врњачка Бања, Вршац, Зајечар, Зрењанин. Овакву регионално разуђену популацију најлакше је пронаћи међу студентима, а генерацијски је оптимално у смислу да су добри представници онога што одражава „савременост“ у језичкој синхронији. Свакако да би за поређење

било добро имати и више испитаника различитих генерација, поготово што се у литератури сусрећемо са констатацијама да пословице нестају као што нестају друге усмене фолклорне форме (...), те би било интересантно видети да ли се старије генерације разликују од млађих. Но, прикупљање пословица, или њихов одбир није никада могла бити егзактна и до краја исцрпљена процедура – сам Вук Карацић, на крају предговора другог издања из 1849 каже: „Откако се ова књига почела штампати, ја сам до данас наново скупио још неколике стотине новијех пословица [...] зато молим сваког Србина, кад му наиђе на ум каква пословица које у овој књизи нема, да би је записао и са згодном приликом мени послао...“ (стр. LI). Дакле, природа предмета истраживања подразумева још многа даља истраживања, те смо зато ово наше истраживање сматрали почетним истраживањем о синхронизацијској употреби пословица у нашој средини.

Анкета је трајала 75 минута, и три су захтева била постављена испитаницима:

Да покушају самостално да: а) протумаче значење изреке; б) напишу у којој би се ситуацији могла употребити (кога би или какву појаву могла означавати); и в) ако не разумеју, да напишу шта им је непознато.

Анализа у погледу разумевања значења пословице дала је резултате које можемо представити следећом табелом:

Редни број пословице	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
+	6	66	18	23	56	18	22	43	32	26	10	34	51	50	35	14
±	12	15	18	35	13	18	43	20	24	17	7	22	30	28	33	67
-	82	19	64	42	31	64	35	37	44	57	83	44	18	22	32	19

У случају када је тумачење тачно било дато, нпр. за 2. „Може се употребити за некога ко је миран и ћути, али својом упорношћу долази до циља“ сматрали смо да је тачно протумачио значење и такви одговори су означени као (+). За одговоре који су приближно тачни (±) навешемо следећи пример за исту пословицу: „они који су упорни и вредни највише могу постићи“, док смо одговоре без објашњења, или са „Не знам“, „Не разумем“ означили са (-).

Само четири пословице су релативно познате. То су: *Тиха вода бријеј рони*; *Сјејшила се њреља куђеље уочи неђеље*; *Малена је тица*

и́рѣйелица, ал умори коња и јунака; Лавица једно окои́и, али лава. Иако су неке од ових пословица дијалекатски обојене, њихово значење је било прилично лако реконструисати и применити на нове ситуације. За разлику од њих међу најмање познатим, а то су биле 1. *Трѣјж и крѣјж држе ѿ свијѣи́а.* и 3. *С ѿуђа аи́а усред блаи́а.* Многи су записали да не знају речи: *и́рѣјж и крѣјж* као ни реч *аи́и*. За разлику од ове две пословице, где има непознатих речи, пословица: *На соколу је мало меса.*, нико није написао да не зна неку реч, што је очекивано, те можемо закључити да се можда симболичка „снага и брзина“ сокола, позната у народном фолклору, понешто изгубила у данашем времену, што је условило неразумевање пословице. Иако можемо да претпоставимо да би се у јаснијем контексту, ови говорници можда боље снашли (рецимо да је „Марко Краљевић скочио на свог ата“, или: „Какав ти је то крпеж на панталонама“) па показали да ипак имају бар пасивно знање ових лексема, у оваквим кратким формама какве су пословице то ипак нису успели. Наравно, било је и оних, мада мањи број, који су написали да не знају речи „преља“, „куђеља“ као термина из данас не много популарних заната, или „ћосе“. Део непознавања, или немогућности тумачења пословица, можемо приписати и неуспешној морфолошкој анализи лексема какве су: *какоћу, немои́ше, некћеше*, па чак можемо претпоставити да су неки облици *ѿо, немања*, случајеви хомографије, те да су пословице биле изговорене, а не у писаној форми можда биле јасније, односно да би испитаници могли закључити шта значе.

Интересантно је како су одговарали на други захтев: у којој би се ситуацији могла употребити пословица. Наиме, већина одговора се односила на људе, на пример за пословицу број 8. *Ои́ишао је сѿи́ид у зид.*, наводе се следећи одговори: „за особу без морала и сѿи́ида“, „Односи се на особе које немају ѿј. не осећају сѿи́ид за неке сѿивари, сѿи́уације у којима би ѿребало да се сѿи́иде“, „За неке безобразне људе“. Апстрактнија и уопштенија функција пословице се ређе јавља. На пример за *лавица једно окои́и, али лава*, навешћемо следећи пример: „Корисѿи́и се у сѿи́уацијама када неко није учинио нешѿи́о ду́о или че сѿи́о, али је ои́еи́ ѿим једним ѿосѿи́ујком и́иак мно́о учинио, мно́о је дорѿинео нечему“, или за пословицу број 7 (*Сад јаја какоћу, а кокоши ћуи́е*) један одговор је гласио: „Можда се ова изрека односи на ѿроме-

ну неке ситуације, главни постојају подређени, а подређени надређени (главни)“. А у неким објашњењима ситуација у којим би се могле употребити, има и назнака говорних чинова: „За особе које кудимо због њиховог лошег понашања“, „када једна особа приговара другој...“, али и свести о некој типичној позицији у тексту: „Након кулминације, када се све открије и ствари изађу на видјело“.

Ова наша пилот анкета показује да и данас постоји делимично разумевање Вукових изрека, као и способност да се одреди њихова могућа употреба. Чињеница је да ниједна од пословица није апсолутно свим испитаницима позната, али се проблеми у разумевању више могу приписати „унеобичајеној“ творби речи или њиховом облику у неким пословицама, а само у неким случајевима нису препознали архаичне или дијалектске речи. Само један случај (*На соколу...*) сугерише измену погледа на „реалију“. У већини случајева, што је за очекивати, познавање пословица је индиковало и логичну претпоставку о ситуацији употребе те пословице. Имплицирана је тиме спорадична употреба, а ако се користе, примењују се на савремене урбане ситуације, тумаче се савременим ситуацијама из личног искуства, и данашњом лексиком: „континуитет“, „посвећеност“, „квалитет“, „квантитет“, само су неке од савремених лексема које се јављају у одговорима испитаника.

Уочене су и регионални модели, рецимо вуковски комуникативни модел. Наши испитаници из Бачке Тополе, Бањалуке, Будве, Хан Пијеска, Ивањице, Кикинде, Косовске Митровице, Котора, Љубовије, Лознице, Мркоњић Града, Новог Пазара, Подгорице, Пожеге, Шипова, Сомбора, Штрпца, Ужица, Зрењанина тумачили су изреке на вуковски начин (породице испитаника из војвођанских градова су колонисти).

Корпусна анализа пословица

У овом одељку позабавили смо се употребом овог малог скупа пословица са аспекта језичке продукције. Углавном смо се ослањали на 1. корпус писаног језика Математичког факултета Универзитета у Београду, али и на корпусе разговорног и говорног језика прикупљане на Катедри за општу лингвистику Филолошког факултета у Београду који се може поделити на 2. корпус спонтаног разговорног језика и на

3. говорни политички језик (Емисија Полиграф и снимци Скупштинских говора (дебата). Иако се ови корпуси битно разликују по броју речи (2 милиона МФ и 120000 речи-токена у говорном корпусу, сматрали смо да почетна анализа употребе пословица на корпусу заслужује проверу на обе врсте материјала.

С обзиром да су изабране пословице у овом истраживању претежно бицентричног типа, претрагу смо вршили по пословици у целини или по кључним речима или комбинацијама речи, на пример: *тиријез и кријез*, *тиха вода* или *бријеј (бреј) рони*, *тиућа(тиућеј) атиа* или *усред блаија*, итд. Наравно, код пословица попут: *Оишиао је сииг у зиг* кључна синтагма је била само *сииг у зиг* пошто први део пословице не би могао бити никад употребљен као алузија, скраћено позивање на дату пословицу.

Резултати корпусне претраге показали су следеће:

Ниједна од истраживаних пословица се не јавља у корпусима 2. Разговорног језика и 3. Политичком говорном језику. Иако је ограничење то што су релативно мали по броју токена (сваки по око 60000), (а није проверавано да ли су се неке друге пословице, ван нашег одабраног списка можда јавиле), овакав резултат је индикативан, јер може да указује на типове текстова у којима се оне јављају.

У Корпусу српског језика МФ забележена је употреба само три пословице:

2. Тиха вода бријег рони (9 пута)

4. (Слатка смоква) преко плота?

16. Ко у небо плује, на образ му пада. (1 пут)

Дакле, упркос обиму овог корпуса, можемо рећи да наше одабране пословице само ретко се јављају у писаном језику. Чак и ове бројке нису сасвим прецизне. Тако се пословица *Тиха вода бријеј (бреј) рони* јавља у свом чистом виду само 9 пута, а овде наводимо два примера:

- Упитан да ли је то већ договорено са СПС, Тадић је одговорио да је рекао довољно и да “*тиха вода бреј рони*”, због чега око овог питања не би требало правити велику буку, већ сачекати резултат;
- Свестан је наш тенисер *да тиха вода бреј рони*, да Федереров престо мора да поткопава стрпљиво и да му је прва мета Шпанац Надал...

Неке друге употребе ове пословице показују, можда баш зато што је честа, велику варијабилност:

- као тиха вода ронио његов брег ;
- тиха вода која је почела да рони Федереров трон;
- као тиха вода “ рони “ и у друге уметничке просторе,
- тиха вода брда ваља;
- Тиха вода асфалт рони (Ово последње је наслов, рецимо, што по Чермаку није права употреба пословице)

За пословицу *Слајка смоква њреко њлоѡа*, коју као целину нисмо ниједном нашли, условно смо неке прихватили примере као употребу скраћене верзије пословице:

- Политичар у Србији мора да позелени од муке *када ѡоїледа ѡреко ѡлоѡа*,
- са завишћу ћемо гледати *њреко комшијскої ѡлоѡа*;
- Угледање на одабране у свету, а не на комшију *њреко ѡлоѡа*
- они као добри српски домаћини не гледају *њреко ѡлоѡа*, него само у своју авлију

С обзиром на овако мали број појављивања пословица, тестирали смо и Гугл претраживач, односно посматрали смо овај претраживач као корпус, свесни да таква претрага ипак није исто што и претрага језичких корпуса (а поготово што је познато да резултат упита „варира у зависности од корисникове историје претходних упита, као и од временског тренутка кад је упит постављен (неке странице на вебу нестају, уместо њих се појављују нове, а временом претраживач мења и оцене релевантности које додељује страницама)“ (Утвић, 2013. str. 33-34).

На претраживачу Гуглу, резултати су забележени 15. новембра 2016, а у случају великог броја погодака, прегледано је само првих пет страна. Једном линијом су подвучене пословице које су у нашој анкети објашњене у 50 или више посто случајева. Двоструким линијама подвучене су две пословице које су испитаници најмање разумели.

1. *Трїеж и крїеж држе ѡо свијеѡа.* – 109
2. *Тиха вода бријеї рони.* – 11900
3. *С ѡуђа аѡа усред блаѡа.* – 1
4. *Слајка смоква ѡреко ѡлоѡа.* 0
5. *Сјейѡила се ѡреља куђеље уочи неђеље.* – 66
6. *Све ће биѡи до у ћосе брада.* – 5

7. *Саг јаја какоћу, а кокоши ћуше.* - 0
8. *Ошшиао је сшиг у зид.* - 704
9. *Од немања шврђеї прага нема.* 131
10. *Немоїоше їоједоше, а некћеше све їоїше.* - 2
11. *На соколу је мало меса.* - 20
12. *На сиройноїа свакоме је лака рука.* - 2
13. *Малена је шница шреїлица, ал умори коња и јунака.* 150
14. *Лавица једно окошї, али лава.* - 344
15. *Кућни је праї највећа їланина.* - 660
16. *Ко у небо їљује, на образ му їага.* 878

Иако сматрамо да је ово само иницијални преглед корпуса какв пружа један веб претраживач, ипак су и ове бројке индикативне. Највише помињана и у корпусу писаног српског језика и најпознатија код испитаника је *Тиха вода бреї рони*. Остале подвучене пословице које су анкетирани испитаници релативно добро познавали, јављају су у углавном у збиркама, списковима пословица, изрека, цитата на веб претраживачу (а они су бројни). Неке пословице се, очекивано, употребљавају на блогovima, и то босанским и хрватским (Сјетила се преља куђеље, Трпеж и крпеж). У неким случајевима пословице се јављају често зато што су наслови филмова („Стид у зид“, „Европа преко плота“).

Прокоментарисаћемо и две пословице које су у нашој анкети најмање биле познате: *шрїеж* и *крїеж* се јавља на блогovima (углавном хтватским) у којима се коментарише експлицитно или имплицитно финансијска ситуација саговорника и друштва. На пример, израз *шрїеж* и *крїеж* (познат из Андрићеве *Госпођице*) јавља се и као цитат на једном блогу: „Ivo Andrić је у рићи „Gospođica“ opisao sebičnost, bezosećajnost i pohlepu žene koja је proživela život samotnjački. Моје bake, као и većina žena на овим просторима, predstavljaju suprotnost ovoj gospođici. *Sa gospođicom im је zajednička ekonomska politika: „trpež, krpež“*. Или: “Somboru i Somborcima već decenijama nameću TRPEŽ I KRPEŽ као način života!” (са промоције ЛДП, 2011). Друга, *На соколу је мало меса*, јавља се као цитат, и то у блогovima “коментарима” за манекенке фирме „Викторија сикрит“, пошто су се чули протести због њихове мршавости: „Znate kako кажу *на sokolu malo mesa!*“

Закључак

Можемо након овог пилот испитивања, заснованог на избору 16 пословица да се пословице и данас углавном употребљавају и познају, неке мање неке више. Чини се да у случају прављења синхроног пресека савремене употреба треба имати пре свега њихову регионалну варијабилност, затим застарелост неких речи али и необичне творбене формативе које су настале ради „поетизовања“ њихове форме, а које условљавају да их говорници ређе употребљавају или разумеју.

С друге стране, бројност збирки и спискова врло разноликог карактера на веб претраживачу, утицај појединаца, књижевника, новинара, односно медија, и начина на који ти појединци посежу за језгровитим изразима какве су пословице, показује како се пословице ревитализују и изнова постају део ширег језичког знања говорника.

Испитивање синхроне употребе и функције пословица мора бити засновано на више приступа: анкетањем што ширег броја испитаника из различитих крајева језичког подручја као основним приступом, али га треба допунити и анализом потврђене употребе пословица и функцијама које она имају у ширим контекстима. Упркос све већем дијапазону различитих језичких корпуса, управо се на њиховом примеру може сагледати колико је битно да се у језичким истраживањима бавимо не само књижевним и новинским текстовима, већ и да се шири дијапазон типова и жанрова текстова, а тиме и броја говорника, како би се методолошки употпунило истраживање језика уопште.

Литература

- Čermák, F., (1998). Usage of Proverbs in Today's Czech Language: What the Czech National Corpus Seems to Suggest, in: P. Ďurčo (ed.), *Europhras '97*, Bratislava, Akadémia PZ, str. 37-59.
- Champion, S. G. (1966). *Racial Proverbs*. London: Rutledge and Kegan Paul Ltd.
- Honeck, R. P. (1982). A developmental study of proverb comprehension. *Journal of Psycholinguistic Research*, 5 (11), 521-538.
- Honeck, R. P. (1997). *A proverb in mind: The cognitive science of proverbial wit and wisdom*. Mahwah, N.J.: Erlbaum.

- Mieder, W. (1993). *Proverbs are Never out of Season: Popular Wisdom in the Modern age*. New York: Oxford University Press.
- Mieder, W. (2004). *Proverbs. A Handbook*. London: Green Wood Press-Oxford University.
- Savenkova, L., (2008). Elektivnyj kurs “russskie poslovicy i voprosy obšej paremiologii”: soderžanie i metodika prepodavanja, *Acta Neophilologica* 10, 103-111.
- Schindler F., (1993). *Das Sprichwort im heutigen Tschechischen. Emprirische Untersuchung und semantische Beschreibung*. München: O Sagner.
- Utvić, M. (2013). *Izgradnja referentnog korpusa savremenog srpskog jezika* (odbranjena doktorska disertacija), Beograd, Filološki fakultet.
- Драгићевић, Р., (2010). Лингвокултуролошка упоредна истраживања етнокултурних стереотипа, *Анали Филолошкој факултетеи*, 18, 201-2014.
- Иванов, Е.Е., (2007). «Основной паремиологический фонд» русского языка с «паремиологическим минимумом». *Доклады к XI Международному конгрессу МАПРЯЛ*. Могилев, — 27 с.
- Иванов, Е.Е. (2009). «Основной паремиологический фонд» русского языка и его соотношение с «паремиологическим минимумом», in: Е.Е. Иванов, *Фразеологія їрманских, романских и славянских языков : сборник научных сїаїей*. – Могилев, МГУ имени А.А. Кулешова, Вып. 1. - С. 137-146.
- Јовановић Симић, Ј. (2006). *Синїакса и сїилисїїика срїских народних їословица*, Београд, Филолошки факултет, Научно друштво за неговање и проучавање српског језика.
- Караџић, В.С., (1849). *Срїске народне їословице*, Беч: Штампарија Јерменског манастира.

Vesna Polovina
Zorka Kašić

Summary

THE SYNCHRONIC VIEW UPON USE AND FUNCTION OF PROVERBS AND SAYINGS

This paper presents a pilot investigation, based on 16 Serbian proverbs mostly of bicentric type, about their present-day usage and functioning in Serbian. We applied several methodological approaches: thorough a questionnaire given to 100 informants from various regions of Serbian speaking community, giving us basic data about the synchronous status of the proverbs, and then checking the same proverbs in the available corpora of written and spoken language, and also by looking at those proverbs in the Google web as a corpus. While being aware of the advantages and disadvantages of each approach, we were nevertheless able to conclude that most of these proverbs, taken from a nineteenth century collection by Vuk Karadzic, are still used, or if not, could easily be revived.

We found that most of them can be either used or at least understood, more or less accurately, in their original meaning. How good that knowledge of proverbs is depends on several factors, the most prominent being: the regional variability, the obsolete meaning of a couple of words used in them, some unusual morphological formatives created for “poetic” purpose, and only in case of one word - the loss of the symbolic connotations of the meaning for the contemporary speakers of Serbian. These seem to be the main reasons why some proverbs are less understood.

However, not only the regional variability in their use and function, but also the variability of contexts could be of importance (of text types or genres, the greater number of speakers/writers – as already observed in paremiology) if a more reliable picture of a modern use of proverbs is to be obtained.

Key words: proverbs, corpus, questionnaire, Serbian, present-day usage